REZULTATI ANKETE
O aktuelnom i očekivanom ekonomskom uticaju COVID-19 i mere koje treba preduzeti

KRATAK OSVRT NA ISTRAŽIVANJE

Istraživanje je sprovedeno od strane Američke privredne komore u Srbiji (AmCham Srbija), kako bi na strukturisan način bili predstavljeni aktuelni i očekivani ekonomski uticaji COVID-19 (korona virusa) na poslovanje kompanija u Republici Srbiji, kao i mere koje treba preduzeti kako bi se minimizirali negativni efekti na zdravlje građana i domaću ekonomiju.

Istraživanje je zasnovano na ispitivanju percepcije kompanija članica AmCham-a o stanju u domaćoj ekonomiji nakon izbijanja epidemije COVID-19 i propratnih mera koje je Vlada Republike Srbije usvojila radi sprečavanja širenja zaraze.

METODOLOGIJA I DEMOGRAFIJA

Istraživanje je sprovedeno putem kvantitativnog, anonimno popunjenog, elektronskog upitnika među kompanijama članicama AmCham-a i kvalitativnih telefonskih intervjua sa direktorima odabranih kompanija, koji su sprovedeni u periodu od 13. do 17. marta 2020. godine.

Struktura uzorka

Kvantitativno istraživanje – Kvantitativni uzorak čini **74 kompanije članice AmCham-a**, koje pokrivaju **14 sektora**: poljoprivredu, konsultantske usluge i računovodstvo, distribuciju i logistiku, obrazovanje, finansijske usluge, robu široke potrošnje (FMCG) i usluge, zdravstvo i farmaceutsku industriju, informaciono-komunikacione tehnologije (IKT), proizvodnju, marketing i odnose sa javnošću, nekretnine, putovanja i ugostiteljstvo, maloprodaju i energetiku.

Kvalitativno istraživanje – Sprovedeno je putem **direktnih telefonskih intervjua sa 40 odabranih kompanija** iz AmCham članstva, koji su podrazumevali komentarisanje rezultata kvantitativnog istraživanja, detaljnu razradu ključnih izazova sa kojima se kompanije susreću u datom trenutku i predloga za njihovo prevazilaženje.

Sektorska pokrivenost kvalitativnog uzorka bila je ista kao i kod kvantitativnog. Skoro svi intervjuisani u okviru kvalitativnog uzorka bili su generalni direktori kompanija.

UTICAJ COVID-19 NA POSLOVANJE

Na pitanje o uticaju COVID-19 na poslovanje kompanija, **više od polovine ispitanika (55%) izjasnilo se da već beleži teškoće u poslovanju, dok 42% očekuje da će se one desiti u narednom periodu**. Svega 3% ne očekuje značajne efekte, a nijedan ispitanik ne smatra da će efekti COVID-19 biti pozitivni za poslovanje.

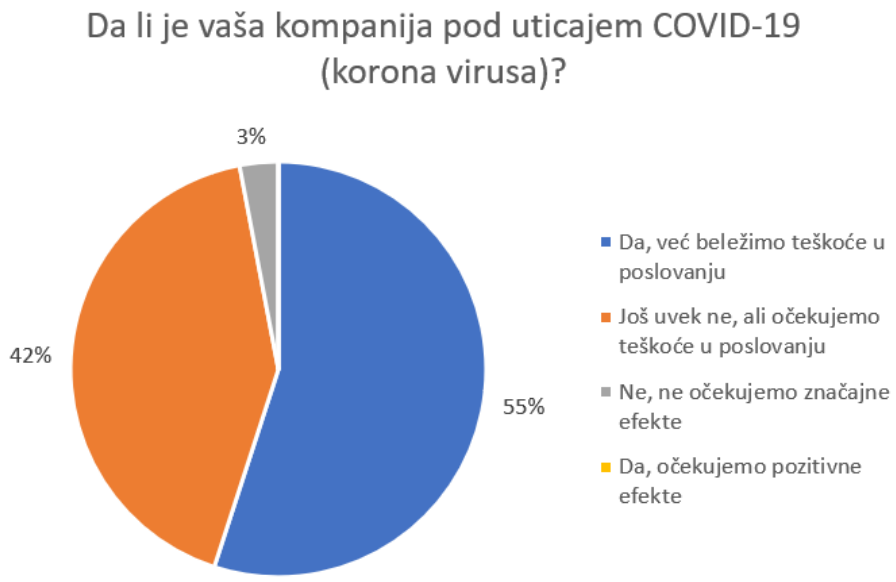

Imajući u vidu da su gotovo sve kompanije obuhvaćene istraživanjem (95%) postupile prema preporuci Vlade Republike Srbije i omogućile svojim zaposlenima rad van prostorija poslodavca, ne iznenađuje podatak da je najveći izazov sa kojim se u ovom trenutku suočavaju **organizacija rada i upravljanje ljudima (73%).** Prilikom kvalitativnih intervjua, poslodavci posebno ističu poteškoće održavanja ustaljenih poslovnih procesa i njihove dinamike usled promenjenog načina komunikacije sa zaposlenima, manjak sinhronizacije između radnika koji rade od kuće i onih koji zbog karaktera radnog mesta dolaze na rad u prostorije poslodavca, izazov motivisanja zaposlenih da se pridržavaju radne etike, održavanje komunikacije usled preopterećenosti digitalnih platformi itd.

Smanjenje mogućnosti putovanja pogađa oko **67%** ispitanika, što je posebno vidljivo u sektoru turizma i ugostiteljstva, ali i drugim sektorima koji zavise od čestih službenih putovanja van zemlje – distribucija i logistika, konsultantske i finansijske usluge, IKT, zdravstvo i farmacija. Ograničenjem kretanja u unutrašnjosti zemlje posebno je pogođena grana terenske prodaje.

Isti broj kompanija **(67%)** se susreće ili očekuje **usporavanje prodaje i smanjenje cash flow-a**. Glavni razlog za ovo je pad tražnje za proizvodima i uslugama, čiji razlozi mogu varirati u zavisnosti od industrije. Iako je prehrambena industrija zabeležila kratkotrajan rast tražnje tokom prethodne nedelje, očekuje se da će promet pasti usled uvedenih ograničenja kretanja, zatvaranja ugostiteljskih objekata (važnih za prodaju u ovom sektoru), kućne izolacije koja dovodi do promena u načinu ishrane, zabrane okupljanja i proslava itd. Druge grane, poput turizma i ugostiteljstva, distribucije i logistike, IKT-a, (hardver), edukacije i HR-a usporiće prodaju zbog smanjenih potreba i promene prioriteta kupaca u izmenjenim uslovima.

Među ostalim izazovima, izraženi su **prekidi ili kašnjenja u lancu nabavke (54%), logistički izazovi u međunarodnom transportu (43%), kao i optimizacija broja radnika u odnosu na tražnju (30%).**

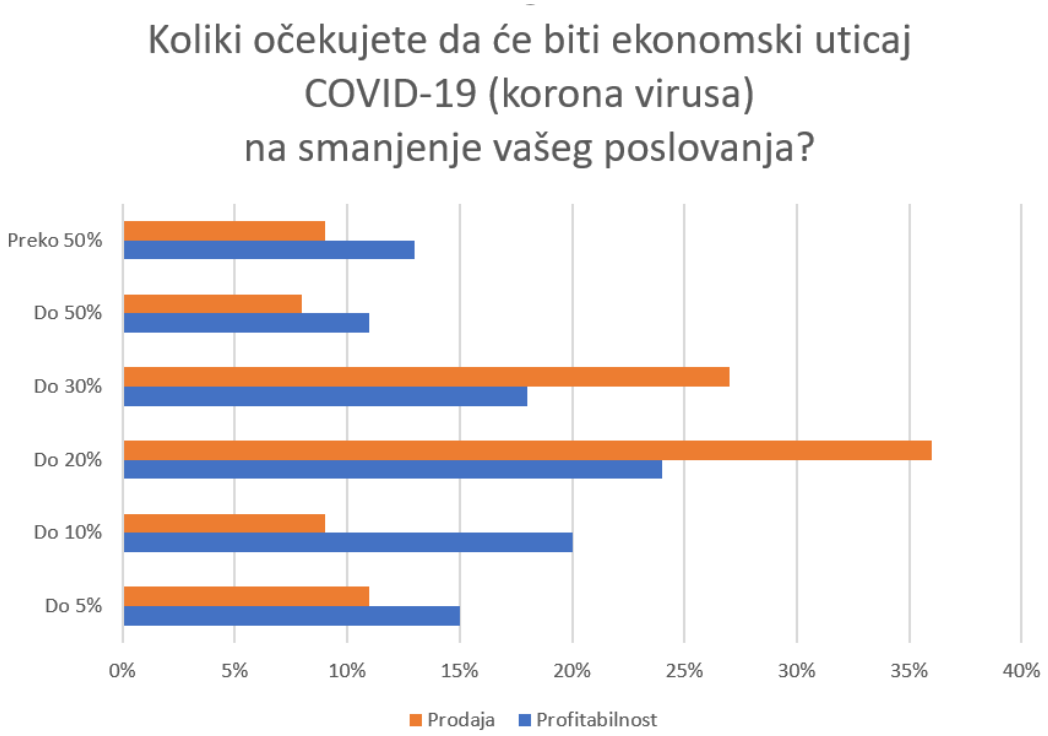

Najveći broj kompanija **(36%) očekuje da će prodaja opasti za 20%, dok isti pad profitabilnosti očekuje njih 24%,** kao posledicu COVID-19.

Ispitanici su podeljeni kada je reč o predviđanju svoje **sposobnosti da isplaćuju svoje obaveze u narednom periodu**. Veći deo (59%) smatra da neće imati problem sa likvidnošću u naredna 3 meseca, nešto manje od polovine (49%) da ovo neće biti problem u narednih 6 meseci, dok 60% njih veruje u punu likvidnost u toku naredne godine.

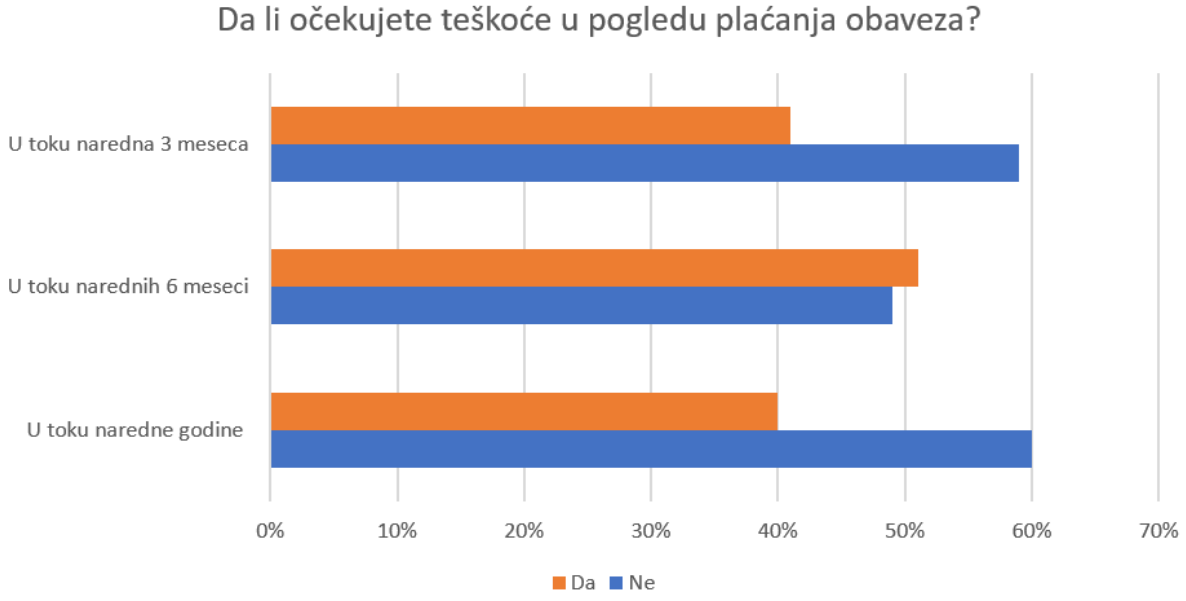

ORGANIZACIJA RADA, UPRAVLJANJE LJUDIMA I MERE KRIZNOG MENADŽMENTA

Kada je reč o **merama za organizaciju rada i upravljanje ljudima** koje poslodavci već primenjuju, najzastupljenije su omogućavanje rada od kuće (95%), minimiziranje eksternih sastanaka i kontakata (94%), obezbeđivanje jasnih internih procedura i pravila ponašanja zaposlenih u vezi sa COVID-19 (88%) – što podrazumeva i dezinfekciju prostora, merenje temperature, uvođenje zaštitne opreme, popunjavanje check listi, ograničavanje putovanja (88%), organizacija rada sa ključnim zaposlenima (67%), obezbeđivanje fleksibilnog radnog vremena (64%) i upravljanje stresom zaposlenih (34%).

Među **merama kriznog menadžmenta** koje kompanije primenjuju, pored mere omogućavanja tehničkih i drugih preduslova za rad na daljinu, preovladava mera formiranja kriznih timova za rad sa zaposlenima, dobavljačima, klijentima (78%), upravljanje finansijskim rizikom (56%), ispitivanje spremnosti klijenata na vanredne mere (33%) i diversifikacija kanala snabdevanja (20%).

Navedene mere pokazatelj su da se kompanije članice AmCham-a u potpunosti pridržavaju preporuka Vlade Republike Srbije, nadležnih ustanova, ali i **seta preporuka** i **check liste** koje je izradio AmCham Odbor za zdravstvo.

PRIORITETNE MERE VLADE ZA SMANJENJE NEGATIVNOG EFEKTA COVID-19 NA POSLOVANJE

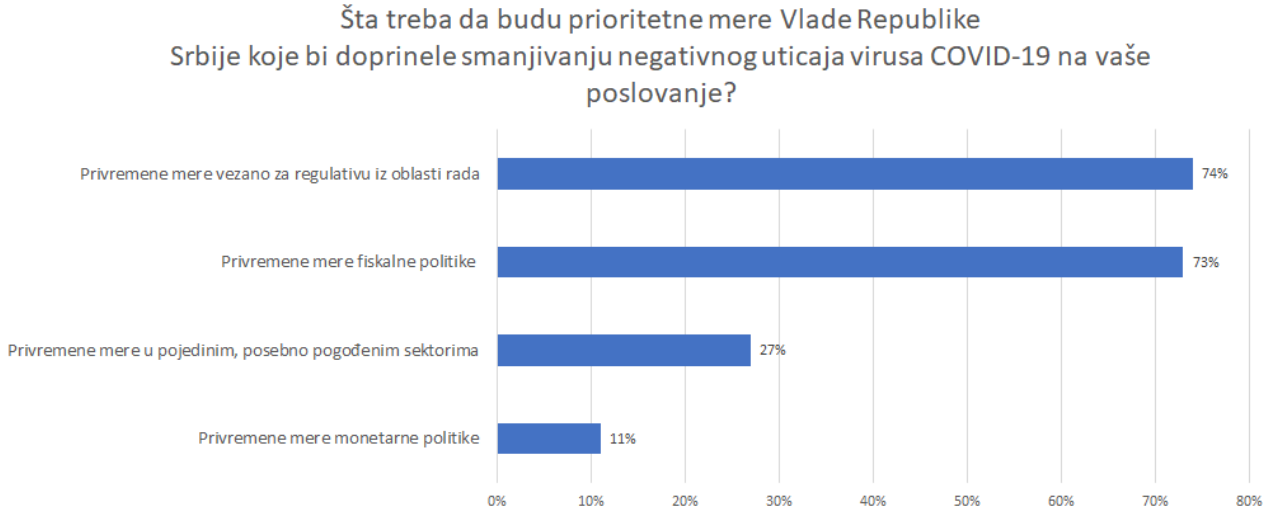

Oko 2/3 kompanija AmCham-a smatra da Vlade Republike Srbije treba da usvoji **set privremenih mera za regulativu u oblasti rada (74%)**, čime bi se smanjio trošak poslodavca i sprečili otkazi zbog smanjenog obima posla, dok sličan procenat **(73%) veruje da to treba da budu mere fiskalne politike** usmerene na smanjivanje poreskog opterećenja pojedinih poreskih oblika (porez na dohodak građana, porez na profit, porez na imovinu, PDV). **27% ispitanika se opredeljuje za mere u pojedinim, posebno pogođenim sektorima, a 11% njih na mere monetarne politike,** usmerene na povećanje mogućnosti zaduživanja lokalno i/ili liberalizacija zaduživanja iz inostranstva.

Među predlozima **privremenih mera u oblasti rada** najčešće se čuju oni **koji se tiču oslobođenja plaćanja poreza i doprinosa na naknadu zarade u slučaju odsustva zaposlenog sa rada do 30 dana pod uticajem COVID-19, oslobađanje od poreza i doprinosa naknade zarade za vreme prekida rada, odnosno smanjenja obima rada, kao i smanjenje akontacije poreza na dobit za 2020. godinu za pravna lica i preduzetnike.**

Kada je reč o **merama fiskalne politike, smanjenje ili odlaganje plaćanja pojedinih poreskih obaveza i poreskog duga (poput poreza na dohodak građana, poreza na dobit, poreza na imovinu, PDV-a)** je najčešći zahtev koji se može čuti među privrednicima. Predložena rešenja se oslanjaju na uporedne primere iz regiona (Hrvatska – odlaganje plaćanja poreza i doprinosa za 3 meseca, uz mogućnost produžetka i otplatu duga po ratama u roku od 24 meseci) i šire međunarodne zajednice (Švedska, Češka – odlaganje plaćanja poreza, Holandija, Španija, Kina, Australija – ukidanje ili smanjenje PDV-a za pogođene kompanije itd.). Takođe, kompanije smatraju da je ovo prilika da država i lokalne samouprave ukinu sve nepotrebne namete koji opterećuju privredu, a u svojoj suštini su parafiskali, poput firmarine, naknade za zaštitu i zagađenje životne sredine, naknada za energetsku efikasnost itd.

Rezultati istraživanja jasno ističu **nekoliko sektora koji su posebno u ovom trenutku pogođeni** epidemijom COVID-19 – **turizam i ugostiteljstvo, distribucija i logistika, kao i posebne grane industrijske proizvodnje (npr. autoindustrija)**. 73% ispitanika iz ovih sektora tvrdi da su negativni efekti COVID-19 na njihovo poslovanje već sada jasno vidljivi, a oko polovine njih očekuje pad prodaje od 50% ili više u narednom periodu. Mere koje se predlažu u ovom domenu su **obustava obaveze plaćanja akontacije poreza na dobit za 2020. godinu, refundiranje i pokrivanje dela troškova plaćenog odsustva od strane države, kao i smanjenje poreza na imovinu do 50%**. Kada je reč o sektoru transporta i logistike, potrebno je **omogućiti tzv. Zelene trake za nesmetani međunarodni transport robe, ponovo uspostaviti prekinuto izdavanje/obnavljanje dozvola za međunarodni transport robe, kao i produžiti važenje svih CPC sertifikata i kvalifikacionih kartica za vozače profesionalce**.

Iako se negativan efekat još uvek ne oseća direktno, **industrije čiji su proizvodi obuhvaćeni Odlukom Vlade o privremenoj zabrani izvoza osnovnih proizvoda bitnih za stanovništvo,** napominju da će se efekti ovih ograničenja tek osetiti. Uz puno uvažavanje strateške odluke da se izvoz određenih namirnica važnih za snabdevanje stanovništva prilikom COVID-19 epidemije mora ograničiti, kompanije napominju da je važno precizirati tačne proizvode na koje se ova odluka odnosi. Naime, imajući u vidu da Odluka ovo razgraničenje vrši prema tarifnim brojevima, to dovodi do situacije da su zabranom obuhvaćeni i proizvodi koji nisu od neposrednog značaja za Republiku Srbiju u toku vanrednog stanja, a mogu biti značajan izvor likvidnosti za kompanije koje izvoze, čime se smanjuje pritisak na budžet. Iako je odluka od zabrani izvoza već pretrpela određene izmene koje pozdravljaju, članice AmChama smatraju da postoji prostor da se pre uvođenja mere izvrše konsultacije sa privredom, te da se izbegnu neptorebni zastoji.

Mere monetarne politike, prema mišljenju kompanija članica AmCham-a treba da budu usmerene na obezbeđivanje dodatne likvidnosti privredi i stanovništvu. Ispitanici ocenjuju pozitivno odluku NBS da smanji referentnu kamatnu stopu i uvede moratorijum na otplatu obaveza prema bankama od najmanje 90 dana. Bankama je, sa druge strane, na strani aktive, neopho dna dodatna injekcija likvidnosti sa strane NBS (bilo u vidu smanjenja obavezne rezerve, proširenja kolaterala za repo oepracije i sl.), mogućnost korišćenja zaštitnih slojeva kapitala kao odgovarajući tretman potraživanja u moratorijumu sa stanovišta prudencijalnh standarda.

Očekuju se i druge najavljene mere kreditne podrške, pre svega malim i srednjim preduzećima i preduzetnicima, kroz garantne šeme (po ugledu na primere Austrije, Kanade i sl.), a pozdravljene su i najave kredite za likvidnost Fonda za razvoj sa 1% kamatne stope.

Od ostalih mera koje su identifikovane u kvalitativnom delu istraživanja, kompanije smatraju da je neophodno obezbediti **veću predvidljivost mera** koje donosi Vlada Republike Srbije i nešto **duže rokove za njihovu implementaciju** (od 24h), barem kada je reč o merama koje mogu imati neposredan uticaj na privredu. Kao negativan primer, kompanije navode izrečenu meru zabrane ulaska stranih državljana u Republiku Srbiju i izricanje karantina za domaće državljane nakon ulaska, ne uzimajući u obzir negativne efekte na funkcionisanje međunarodnog transporta robe. Naknadna izmena Odluke Vlade, omogućila je vozačima teretnih vozila u drumskom transportu da prelaze granicu i ulaze u Republiku Srbiju bez izricanja mera obaveznog odlaska u karantin ili izolaciju, što je bio veliki iskorak u očuvanju održivosti poslovanja privrednih subjekata.

Takođe, ističe se da je **potrebno definisati zvanične protokole i mere koje je potrebno sprovesti radi zaštite zaposlenih koji se i dalje nalaze na radnim mestima** – npr. broj zaštitnih maski po radniku, njihovu hitnu nabavku i snabdevanje u slučaju pojedinih posebno izloženih radnih mesta (npr. apotekari, radnici u maloprodaji), preciziranje standarda za nabavku zaštitne opreme, protokol dezinfekcije i vraćanja u funkciju poslovnih prostorija nakon identifikovane zaraze, protokole teretnog prevoza do odredišta i natrag u kontekstu zdravstvene zaštite vozača itd.